

ESKİÇAĞDA ZİLE VE ÇEVRESİ
ZILE AND ITS SURROUNDINGS IN ANCIENT PERIOD

Cemre ASLAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
MA Candidate, Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Social Sciences
aslncmr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2226-9898

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
1/1, Mart – March 2019 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
www.oannesjournal.com

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 12.02.2019
Kabul Tarihi-Accepted Date : 22.02.2019
Sayfa-Pages : 21 - 33
doi : <http://dx.doi.org/10.33469/oannes.7>

This article was checked by Viper or ::::plagium™

Atf – Citation: ASLAN, Cemre, “Eskiçağda Zile ve Çevresi”, OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi- International Journal of Ancient History, 1/1, Mart / March 2019, ss. 21 – 33.

ESKİÇAĞDA ZİLE VE ÇEVRESİ *ZILE AND ITS SURROUNDINGS IN ANCIENT PERIOD*

Cemre ASLAN

Öz

Tokat ilinin en büyük ilçelerinden olan Zile, Orta Karadeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır. Tokat'a 70 km uzaklıkta bulunan Zile'nin doğusu Turhal, kuzeyi Amasya ili Göynücek ilçesi, güneyi Artova ve Yozgat ili Kadışehri ilçesi, batısı ise Yozgat ili Çekerek ilçesi ile çevrilidir. Jeopolitik açıdan Anadolu'nun önemli bir noktası üzerinde olan Zile'de çağlar boyunca birçok imparatorluk ve devlet hüküm sürmüştür. Bunlar; Hitit, Frig, Akhamenid, Pontus, Roma ve Bizans'tır. Bunların yanı sıra dinsel açıdan da önemli bir konumda olan Zile, Pers Bereket Tanrıçası Anaitis kültünün merkezliğini yapmıştır. Dini ayinler sırasında panayırlar kurulmuş ve canlı bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. Böylelikle kent, ekonomik yönden güçlü duruma gelmiştir. Günümüze kadar Zile ile ilgili yapılmış olan çalışmaların dağınık olması sebebiyle bu makalenin bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda bir başlangıç niteliği taşıması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Zile, Zela, Zelitis, Anzilia.

Abstract

Zile is one of the biggest cities of Tokat province and is located in the Middle Black Sea Region. Located 70 kilometers from Tokat, Zile is surrounded by Turhal to the North, Amasya to Göynücek to the South, Artova and Yozgat to the west, Kadışehri and Yozgat to the Çekerek district. Many empires and state have been ruled during the city, which is on the important point of Anatolia terms of geopolitics. These are the Hittite, Phrygian, Achaemenid, Pontus, Rome and Byzantium. In addition to these, Zile goddess of Persian fertility the cult of Anaitis what is also important in terms of religion has done the religious center of the sect. During the religious ceremonies, fairgrounds were established and the city became a lively commercial center. As a result, the city has become stronger in economic terms. This article is intended to be a starting point for the studies about Zile to be carried out further on because the studies done before are scattered.

Keywords: Tokat, Zile, Zela, Zelitis, Anzilia.

Giriş

İnsan yaşamı için gerekli olan bütün unsurların var olduğu Anadolu coğrafyası, eski çağlardan bu yana yerleşim alanı olarak daima tercih edilen bir bölge olmuştur. Gerek stratejik konumu, gerekse coğrafi yapısı ile önemini korumayı başarmıştır. Bu coğrafya üzerinde birçok kentler kurulmuştur. Eskiçağda kentler, ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamın gerçekleştiği alanlar olmuşlardır. Kentleri ön plana çıkaran unsur siyasal ve ticari özellikleridir. Kimi zaman bu özellikleri değişse de yine de kısmi olarak devam etmiştir. Genelde bir ticari üs ve siyasi merkez olarak kurulan kentler ile birlikte günümüz modern kentlerinin temeli atılmıştır. Çalışmamızın konusu olan, bugünkü Tokat ilinin Zile ilçesi de eskiçağdaki bu kentlerden birisidir. Konumu itibarıyla Karadeniz ile İç Anadolu'yu birbirine bağlayan topraklar üzerinde bulunan kent, yüzyıllar boyunca faaliyette olmuştur. Bir bölgenin Eskiçağ Tarihi'nin sağlıklı olarak tamamlanabilmesi ancak yapılacak arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları mümkündür. Tokat-Zile'de belirli dönem aralıkları ile yapılan bu çalışmalar ülkemizde; İsmail Kılıç Kökten, Nimet Özgüç, Tahsin Özgüç, Ali Özçağlar, Mehmet Özsait ve Nesrin Özsait tarafından yürütülmüş, bu kazılardan çıkarılan tabletler Sedat Alp tarafından okunarak Eskiçağ Tarihi'ne önemli ölçüde katkı sağlanmıştır.

Zile'nin Coğrafi Konumu

Çalışma konumuzu teşkil eden Zile, Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Bundan dolayı ilk olarak bu bölgenin coğrafi konumundan söz etmek uygun olacaktır. Tokat ve Çorum illerini sınırları içine alan Orta Karadeniz Bölgesi, Karadeniz kıyı şeridinde az bir yer tutar. İç Anadolu'ya doğru fazlaca sokulan, zirve sahalarının çoğunlukla yüksek düzlükler şeklini göstermesi ile Orta Karadeniz Bölgesi'nin güney sınırı, İç Anadolu ile Karadeniz Bölgesi'ni birbirinden ayırır. Bölgeyi Doğu Karadeniz Bölgesi'nden ayıran sınır, Ordu'nun doğusunda, Melet Çayı Vadisi ile başlayıp, güneye doğru devam ederek Mesudiye Kasabası, daha sonra Koyulhisar-Reşadiye kasabaları arasından geçerek güneyde Hafik'in kuzeyindeki tepelik alanda son bulur. Batıda ise sınır, kıyıda Akçam'ın batısından başlayıp güneybatıya doğru uzanan çizgi boyunca devam edip, Kızılırmak'ın Gökırmak ile birleştiği kesimden sonra güneye doğru yönelerek, Merzifon-Osmancık arasından geçtikten sonra, Çorum'un batısında, Kızılırmak'ta son bulur.¹ Yeryüzü şekli itibarıyla bir dağ ovasını andıran Zile, yükseltisi az olan bir ilçedir. Doğu-batı hizasından uzanan Deveci Dağları, güneyinde de Zile Dağları yer almaktadır. Kuzeyinde ise zaman içinde aşınmış sırtlar bulunur. Daha iç kısımlarda yer yer yükselen Kale, Hüseyin Gazi, Akbaba (Ağbaba) ve Sivri Çal gibi tepeler vardır. İlçenin batısında Honar Çayı ve kolları aracılığıyla Turhal civarında Yeşilirmak ve batı tarafında bulunan bir kolu olan Çekerek Irmağı'na karışırlar. İlçe, akarsu ve göl bakımından yeterli zenginlikte değildir. İklim bakımından ise, İç Anadolu ile Karadeniz bölgeleri arasında geçici iklim özelliğine sahiptir. Karadeniz ardı iklim tipi görülür.²

¹ Adatepe, 1988: 7 - 8.

² Şahin, 2013: 207 - 208.

Zile'nin Tarihi Coğrafyası

Tokat İline bağlı olan Zile³, Anadolu'nun en önemli ve eski merkezlerinden biridir.⁴ Zile, jeopolitik konumu ve coğrafi özellikleri itibarıyla en eski devirlerden bu yana yerleşim için ideal bir yer olmuştur. İç Anadolu Bölgesi ile Karadeniz Bölgesi'ni birbirine bağlandığı geçiş yolları üzerinde olması bu kente olan ilgiyi arttırmıştır. Antik çağın ünlü coğrafyacısı olan Strabon, eski adı "Zela" olan bu kentin Asur İmparatorluğu'nun başkenti Ninova'nın Melikesi olan Semiramis tarafından kurulduğunu belirtmektedir.⁵ Antik dönemde "Zelitis" adı verilen Zile kentinin kurulumu, MÖ 7. yy.'da gerçekleşmiştir.⁶ Kentin ortasında bulunan ve o dönemde merkez kabul edilen tepe ise "Semiramis Tepesi" olarak adlandırılmıştır.⁷ Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda kentin önemli Hitit yerleşim yerlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.⁸ Eski Hitit döneminde kurulmuş olan kent, MÖ 1500 yıllarında en parlak günlerini yaşamıştır. Şehir, savaşçı bir kavim olan Gaşkalar tarafından beş kez yakıp yıkılmıştır.⁹ Gaşkalar, Hitit Ülkesinin kuzeyini ve Yukarı Ülke 'ye komşu olan dağlık kesimi ile Karadeniz arsındaki toprakları iskân eden savaşçı bir toplumdur.¹⁰ Kentin 20 km güneydoğusunda bulunan Maşat, elde edilen bulgulara göre ekonomik gücünün sürmesi ve coğrafi açıdan elverişli olması nedeniyle Gaşkalar tarafından defalarca saldırılara maruz kalmıştır.¹¹ Elde edilen keramiklerden anlaşıldığı üzere kent, MÖ 1200'de Frigler'in yönetimi altına girmiştir.¹²

Anadolu'nun Akhamenid hâkimiyetine geçmesiyle Zile kenti de Akhamenid satraplıklarından biri olmuştur. Akhamenid, batıya yönelik yayılmacı siyasetlerini gerçekleştirmek için güçlü bir yol şebekesi kurmuşlardır. Meşhur "Kral Yolu"nu bu bölgeden geçirmişler ve böylece Anadolu, doğu ve batı arasında 200 yıl süre ile köprü görevini görmüştür.¹³ Ünlü arkeolog Ramsay'in de belirttiği gibi bu dönemde Zile, ikiye bölünen Kapadokya Eyaleti'nin "Pontus Kapadokyası" kısmında yer almıştır.¹⁴ MÖ IV. yy.'da Anadolu'da yayılan Pers Bereket Tanrıçası Anaitis kültürünün en büyük mabedi Zile'de bulunmaktadır. Perslerin ana tanrıçası olan Anaitis'e ait tapınak, yılın belli zamanlarında ziyaret edilirdi. Tapınağın rahibi dini tören eşliğinde taç giyerdi. Oldukça büyük bir kalabalık eşliğinde yapılan bu törenlerde ticari hayat etkindi. Bu ziyaretler sonucunda, halkın "Deri" diye adlandırdığı, "Tarihi Zile Panayırı" ortaya çıkmıştır. Tapınağa ait en önemli kalıntı "Bekimiş Taş"tır. Anaitis kültürü, Hristiyanlığın ortaya çıkışına dek sürmüş, daha sonra zaman içinde ortadan kalkmıştır.¹⁵ MÖ 19. yy.'da Anadolu'yu gezen ünlü Fransız arkeolog Charles Texier, Zile'de yılda bir kez

³ Bkz. Harita 1.

⁴ Yılmaz, 2015: 61.

⁵ Strabon, *Geographika*, XII.3.

⁶ Özçağlar, 1995: 147.

⁷ Strabon, *Geographika*, XII.3.

⁸ Kıymet, 2004: 108.

⁹ Şahin, 2013: 210.

¹⁰ Pehlivan, 1991: 7.

¹¹ Öztürk, 2012: 447.

¹² Şahin, 2013: 211.

¹³ Yıldırım, 2004: 153.

¹⁴ Ramsay, 1960: 349.

¹⁵ Şahin, 2013: 211.

pamuk hasadı sonunda büyük bir panayır düzenlendiğini, buraya her yıl binlerce kişinin geldiğini ve bu panayırın Anaitis tapınaklarının etrafında yapılan panayırları hatırlattığını bildirmiştir. Bu panayıra pek çok yerden tüccarlar katılırdı. Buharlı gemilerin gelişmesi, yolda yağma tehlikesi olmadan büyük kentlere gidebilme imkânının doğması, Zile panayırlarının önemini kaybetmesine neden olmuştur.¹⁶

MÖ 301'de Akhamenid asıllı I.Mithridates tarafından kurulan Pontus Krallığı, İris (Yeşilirmak) ve Lykos (Kelkit) vadilerinin stratejik yerlerinde kurulmuş idi.¹⁷ Pontus Krallığı döneminde Zile, bir kentten çok tanrıların kutsal alanı olarak idare edilirdi.¹⁸ Tüm Pontus halkının gereken durumlarda yeminlerini ettikleri, kutsal ayinler yaptıkları ilahi bir nitelik taşırdı.¹⁹ MÖ 47'de Roma İmparatoru Iulius Caesar, Pontus Kralı II.Pharnakes'i Zile'nin Altağaç Mevkii'nde yenilgiye uğratmış ve ardından Zile ve çevresi Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Bu tarihsel olay ile birlikte Zile, tüm Roma İmparatorluğu tarihi için evrensel nitelik taşıyan önemli bir yer konumunda olmuştur. Öyle ki Caesar'a ait ünlü, "VENİ-VİDİ-VİCİ" – "GELDİM-GÖRDÜM-YENDİM" sözleriyle yazdığı meşhur mektubunu bu savaştan sonra yazmış ve Roma'ya bildirmiştir. Aynı zamanda bu sözünü Zile Kalesi'nde²⁰ yuvarlak bir taş üzerine de yazdırmıştır.²¹ MS 395'te Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüş ve Zile 11. yy.'a kadar Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'na bağlı kalmıştır.²²

Zile Adının Kökeni

Zile adının kökeni hakkında pek çok farklı görüşler mevcuttur. Strabon bu kentin bulunduğu bölgeden "Zelitis" olarak bahseder.²³ Charles Texier "Küçük Asya" adlı eserinde, Bithynia Kralı Zielas'ın bu kente kendi adını verdiği görüşündedir.²⁴ Yapılan araştırmalar sonucu ele geçirilen tabletlerde Hititler zamanında Zile'nin adı "Anzilia" olarak geçmektedir.²⁵ Anzilia adı Hitit çağında aynı zamanda "Zila" olarak da karşımıza çıkmaktadır.²⁶ Kentin, Pontus Krallığı dönemindeki adı "Zela"dır. Kappadokia Krallıkları zamanında da bu isim kullanılmıştır. Amasya Tarihi'ne göre ise buranın eski adı "muhterem" anlamına gelen "Sılay"dır. Kaynaklara göre daha sonraki dönemlerde sırasıyla; "Harkariye, Kırkırıyye, Karkariyye" olarak geçer. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde ise buranın adı "Zeyli" olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre, burada çok güzel halı ve kilimler dokunduğundan şehrin adı da bu anlamı taşıyan Zeyli'dir. Görüldüğü gibi "Zile" adı, zaman içinde farklı şekillerde kullanılsa da söz konusu adın asıl kökü devam ederek günümüze kadar gelmiştir.²⁷

¹⁶ Öztürk, 2012: 448.

¹⁷ Yalçın, 2010: 15.

¹⁸ Arslan, 2007: 23.

¹⁹ Strabon, *Geographika*, XII.3.

²⁰ Bkz. Resim 1.

²¹ Lafli, Patacı, 2012: 215-216.

²² Tokat 1973 İl Yıllığı, 1973: 188.

²³ Strabon, *Geographika*, XII.3.

²⁴ Texier, 2002: 86.

²⁵ Şahin, 2013: 209.

²⁶ Özçağlar, 1995: 147.

²⁷ Şahin, 2013: 209.

Tarihi Dönemde Zile ve Çevresi

Anadolu'da kurulan ilk geniş çaplı siyasi birlik olan Hitit Krallığı'nın kurulduğu yer Orta Anadolu'dur.²⁸ Hititler Döneminde Orta Anadolu büyük bir değişime uğramıştır. Bu değişim, çok sayıda büyük yerleşmenin varlığından anlaşılmaktadır. Bu büyük yerleşmelerden bir tanesi Zile'deki Maşat Höyük'tür.²⁹ Höyük, Tokat ili Zile ilçesinin kuş uçuşu olarak yaklaşık 20 km kadar güneyinde, bugünkü adıyla Yalinyazı Köyü'nün batısında bulunan Maşat Ovası'nda yer almaktadır.³⁰ Maşat Höyük, Tokat'ın Hititler Döneminde önemli bir kent olduğunu kanıtlamaktadır. Maşat Höyük'ten Hitit başkenti Hattuşa'ya (Boğazköy) yazılan mektuptan anladığımız üzere bölge Hitit zamanında oldukça ehemmiyetlidir. Burası askeri bir üs olarak kullanılmıştır. Yerleşmenin Boğazköy tabletlerinde de adı geçmektedir. Hitit Ülkesi, Aşağı ve Yukarı Ülke olmak üzere idari bölgelere ayrılmıştır. Hitit zamanındaki adı "Tapigga" olan Maşat Höyük, Yukarı Ülke sınırları içerisinde tampon bir bölgede yer alarak, daha kuzeyde bulunan Gaşkalılara ve daha doğuda bulunan Azzi-Hayaşahlılara karşı başkenti korumakla görevli bir garnizon kentiydi. 1943 yılında Maşat Höyük'te bir tesadüf sonucu bulunan Hitit tablet parçası ile dikkatleri üzerine çeken bu yerleşmede, 1945 yılında Ekrem Akurgal başkanlığında kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara 1973 yılında Tahsin Özgüç başkanlığında tekrar başlanmış ve yüzey araştırmaları yapılarak da alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yerleşmenin, Geç Kalkolitik Çağ'dan başlayarak Frig Dönemi'de dâhil olmak üzere Demir Çağı'na kadar uzanan kültürel sürekliliği kesintisiz şekilde devam etmiş ve en parlak evresini Hitit Döneminde yaşadığı anlaşılmıştır.³¹

Maşat Höyük, Gaşkalıların işgal ettiği Karadeniz Bölgesi ile Hitit arazisi arasındaki sınır alanıdır.³² Maşat Höyük, Hattuşa'ya bağlı ve Gaşka ülkesini sınırlayan en güçlü, en güvenilir Hitit merkezlerinden biriydi. Bu alan, başkent Hattuşa'da oturan kralın temsilcisi olan bir Hitit beyinin merkezi ve uzun ömürlü bir yerleşim yeri olarak seçilmiştir. Bunun sebebi, stratejik konumu, ovanın verimli ve sulak olmasıdır. Maşat Höyük, kuzeyden güneye ve batıdan doğuya, çok önemli Hitit şehirlerinin bulunduğu Artova ve Zile bölgesine giden yolların üstünde bulunan büyük bir merkezdir. Maşat Höyük, Hitit Çağı'nı V yapı katıyla temsil ederek MÖ II. binyılda Tokat ve çevresinin görünümüne ışık tutan çok önemli bir yerleşmedir. Kronolojik olarak ele alındığında V. yapı katı Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin sonlarına tekabül etmektedir. Bu dönemdeki yerleşmenin bütün şehre yayıldığı ve çağdaşlarında olduğu gibi, zamanın büyük şehirleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bu yapı katı şiddetli bir yangınla son bulmuştur. Höyükte Eski Hitit Çağı'nı IV. yapı katı temsil etmektedir. Tapigga bu evrede de büyük bir şehirdir. Mühürlerin üslubu, seramiğin teknik ve şekilleri Eski Hitit Çağı için karakteristiktir. Hitit Çağı'nın 15 - 13. yüzyıllarına ait dönemini ikişer safhalı I. ve III. yapı katları temsil etmektedir. Maşat Höyük tarihinin en önemli safhası, Hitit Çağı'nın III.

²⁸ Yiğit, 2014: 99.

²⁹ Tekin, 2012: 287.

³⁰ Özgüç, 1978: 1, 49.

³¹ Tekin, 2012: 287 - 291.

³² Özgüç, 1978: 1, 49.

yapı katı ile temsil edilen şehir zamanıdır. Bu evrede iki katlı olduğu anlaşılan bir saray yapısı ortaya çıkarılmıştır. Saray yapısında yer alan odalardan çok sayıda çivi yazılı tabletler bulunmuştur. Bu çivi yazılı tabletler ile bu iki oda, Boğazköy'dekilerin dışında ilk defa keşfedilmiş olan bir Hitit arşivi özelliği taşımaktadır.³³ Çıkarılan tabletler sayesinde bölgenin MÖ II. bin yılı coğrafyası konusunda da yeni bilgiler elde edilmektedir.³⁴

Türkiye'nin ilk hititoloğu olan Sedat Alp, Maşat Höyük'te bulunan tabletler üzerinde yaptığı filolojik çalışmalar sonucunda, bu yerleşmenin Maşat mektubu yazıcısı Adadbeli tarafından Hitit Kralı III.Tuthaliya'ya yazılmış olduğunu tespit etmiş³⁵ ve metinde şu ifadeler geçmektedir:

*"Majeste'ye, efendime, söyle! Kulun Adadbeli şöyle (der): İşte, düşman kitle halinde iki yerde (sınır) aştı. Bir aşiret kıtası İsterwa'da, diğer bir aşiret kıtası Zişpa'da (sınır) geçti. O, Şakaddunwa Dağı Ülkesi'ne, öte yana gittiği zaman, herhangi bir suretle geri dönerse, ülkeye girer. Onun arkasından henüz hiçbir şey görünmüyor. Majeste, efendim, sen herhangi bir komutan gönderebilirsen, düşman ülkeye zarar vermeyebilir. Ben uzun gözcülerini Hapidduini Dağı'na kalmaya gönderiyorum. Bana, "Dağ düşman bakımından temizdir." haberini getirdikleri zaman Tapigga'dan sığırları ve koyunları duruma göre aşağıya bırakacağım. Majeste, efendim, (bunu) böyle bil!"*³⁶

Tapigga'nın bir bölgenin merkezi olduğu Boğazköy'de bulunan kült ile ilgili bir teslimat listesinden anlaşılmaktadır. Bahsettiğimiz bu listede "Tapika şehri ülkesi" ifadesi geçmektedir ve daha sonra da bu ülkeye ait olan kentler sayılmaktadır. Buranın önemli bir merkez olduğu III.Hattuşili'nin otobiyografisinden de anlaşılabilir. Söz konusu metinde şöyle denmektedir: "Ve kardeşim Muuatalli benim arkamdan geldi ve Anziliya'yı ve Tapiqqa'yı tahkim etti."³⁷ Maşat Höyük'te bulunan beş adet çivi yazısı ile yazılmış olan Hititçe tablette, bugünkü Zile'nin adı "Uru An-zi-li-ya" şeklinde geçmektedir. "Uru" Sümerce, "şehir" anlamındaki belirticidir ve kendisinden sonra bir şehir isminin geleceğini gösterir. Klasik dönemde adı "Zela", bugünkü adı ise "Zile"dir ve Hititler dönemindeki şehir isminin günümüze yansımadır. Ayrıca bu yerleşim yeri Hititlerin dini merkezlerinden biridir. Tabletlerin içerikleri; arsa bağışları, mal ve insan envanterinden kehanetle ilgili danışmalara kadar uzanmaktadır. Büyük çoğunluğu kralın bölgedeki yerel görevlilere gönderdiği mektuplarla, görevlilerin krala gönderdikleri mektupların kopyaları ya da müsveddeleridir.³⁸ Hitit Devleti, Anadolu yarımadasında neredeyse tüm komşuları ile sorun yaşamıştır. Bu nedenle devletin sınırlarının sürekli olarak değiştiği görülmektedir. Ancak bu komşular içerisinde onlara en çok sorun yaşatanı hiç şüphesi Gaşkalar'dır. Yeri geldiğinde Mısır gibi büyük bir güce dahi karşı koyabilen Hititlerin neredeyse tüm tarihleri boyunca Gaşkalar ile bitmek bilmez bir mücadele içerisinde girmiş olmaları ilginç sayılabilir. Gaşkaların Hitit Devleti için diğer komşularına kıyasla daha büyük bir sorun olmasının nedenleri, bu halkın yaşamış olduğu coğrafya ile ilişkilendirilebilir. Konu ile ilgili en önemli çalışmalardan birisini yapmış olan Von Schuler'e göre, Gaşkalar birbirinden bağımsız boylar halinde Çorum-Mecitözü ve Amasya

³³ Tekin, 2012: 297 - 298.

³⁴ Adatepe, 1988: 6.

³⁵ Tekin, 2012: 301.

³⁶ Alp, 2000: 84.

³⁷ Alp, 1977: 641.

³⁸ Tekin, 2012: 302, 304.

yakınlarında yaşamaktaydılar. Yani bu bölge Hattuşa, Arinna ve Şapinuva gibi önemli Hitit kentlerinin hemen yanı başında yer almaktadır. Neredeyse aynı coğrafik alan üzerinde yaşayan bu iki toplumunun sınırlarının birbirinden bariz bir şekilde ayrılmış olabileceğini söylemek doğru olmaz. Bu nedenle bir sınır çizgisinden bahsedilememektedir. Oldukça yakın yaşam alanlarına sahip iki toplum arasında yaşanacak bir çatışma, doğrudan Hitit Devleti'nin merkezini etkiliyor ve Hitit Devleti'nin Anadolu'daki otoritesini sarsacak bir duruma dönüşebiliyordu. Gaşkalar, Hitit Devleti ile olan coğrafik yakınlıklarından faydalanarak başkent Hattuşa'ya dahi saldırmışlardır³⁹. Bu mücadelede Zile-Maşat Höyük bölgesi de tahribata uğramıştır. Tapigga, iki taraf içinde psikolojik bir sınır bölgesini teşkil ediyordu. Çünkü bu kent düştüğü zaman Hitit topraklarına girmek kolaylaşacaktı. Nitekim Gaşkalılar Hititlerin yıkılmasının ardından Orta Anadolu'ya inmişler ve Tapigga kenti dâhil olmak üzere birçok Hitit şehrini işgal etmişlerdir.⁴⁰ Gaşka saldırıları belirli amaç ve dönemlerde bağlı olarak gerçekleşmekteydi. Ekonomik, kültürel ve askeri açıdan Hititlerle boy ölçüşecek yapı ve özelliklere sahip bulunmamakla birlikte, uygun fırsatlar ve dönemler seçildiği için bu sistemli Gaşka saldırıları genel olarak başarılarla sonuçlanmıştır. Önemli geçitleri ve stratejik mevkileri ellerinde bulunduran Gaşkalılar, sahil şeridini düşman işgalinden korumayı başarmışlardı.⁴¹ Hitit Devleti'nin çökmeye başladığı yıllarda, Anadolu kuzeydoğudan Kafkaslar, batıdan da Boğazlar üzerinden gelen birtakım göçmenlerin etkisi altına girmeye başlamıştı. Herodotos'un anlatımlarında Brygler⁴² olarak adlandırılan ve Balkanlar'dan Trakya-Boğazlar üzerinden Anadolu'ya giren Trak kökenliler ise Frig adını taşıyorlardı. Frigler Çanakkale Boğazı'nı aşip Marmara Denizi'nin güney ve güneydoğu kıyılarına yerleşmişlerdi.⁴³ Orta Anadolu'ya doğru harekete geçen bu boylardan Frigler, MÖ X. yüzyıl içinde bugünkü Ankara ili yakınlarındaki Gordion'a yerleşmişlerdir. MÖ VIII. yüzyılda, kültür ve sanatın doruğuna erişen Frigler, siyasi bir birlik kurarak, Orta Anadolu'yu yönetimleri altına almışlardır. Kral Midas zamanında Frigler, kuzeyde Zile yakınlarındaki Maşat Höyük'e kadar yayılmıştır.⁴⁴ Söz konusu dönemde Frigler bütün Orta ve Güneydoğu Anadolu'ya egemen olan güçlü bir krallık haline gelmişlerdir.⁴⁵

MÖ 547'de Akhamenid Kralı Kyros Lidya Devleti'ne son vererek tüm Anadolu'yu ele geçirmiş idi. Kyros, ele geçirdiği bu toprakları Satrap adı verilen valiler aracılığıyla yönetiyordu.⁴⁶ Tokat, Herodotos'ta da adı geçen Daskyleion⁴⁷ Satraplığı'nın toprakları içinde kalıyordu. Herodotos'a göre bu satraplık yıllık 360 talent vergi ödüyordu. Kappadokia Krallığı MÖ 360'da Akhamenidler tarafından kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Tokat, Kuzey Kappadokia sınırlarında kalmıştır.⁴⁸ Akhamenidlerin izlerini Zile'de görmek mümkündür. Tarihi "Kral Yolu"nu buradan geçirek bu bölgenin

³⁹ Demirel, 2013: 2 - 3.

⁴⁰ Tekin, 2012: 239 - 240.

⁴¹ Pehlivan, 1991: 9 - 10.

⁴² Herodotos, *Historia*, VI.45, VII.73, VII.185.

⁴³ Sevin, 1982: 231; Akurgal, 2007: 191; Yalçın, 2010: 59.

⁴⁴ Sevin, 1982: 230.

⁴⁵ Akurgal, 2007: 191; Akurgal, 2008: 265.

⁴⁶ Yalçın, 2010: 61 - 62.

⁴⁷ Herodotos, *Historia*, III.120.

⁴⁸ Yalçın, 2010: 62.

ehemmiyetini arttırmışlardır.⁴⁹ Ayrıca yine buradaki siyasi, ekonomik ve dinsel gücü arttırmak için, “Pers Bereket Tanrıçası Anaitis”e adanmış bir ateş tapınağı inşa ettirmişlerdir. Kyros’un İskitleri yenmesi üzerine inşa edilen tapınakta zaferin anısına yılda bir kez düzenlenen ve “Sakaia” adı verilen festival düzenlenmektedir. Bu tapınım oldukça kutsal bir karakter taşır.⁵⁰ İskender Anadolu seferi sırasında Kappadokia’nın kuzeyini oluşturan Pontos işgal edilmemişti. Bu nedenle Akhamenid satrabı I. Ariarathes bölgede kalabilmiştir. Akhamenid satrabı I. Ariarathes, bölgenin zenginliklerini elinde toplarken aynı zamanda 30.000 piyade ile 15.000 süvariden oluşan kuvvetli ordusuyla Kappadokia’daki iktidarını genişleterek kendisini kral ilan etmişti.⁵¹ Pontus Krallığı hâkimiyeti döneminde Zile, etrafında doğal korumaların olduğu bir kenttir.⁵² Burada bulunan tapınağa hizmet eden kölelere, başrahibe ve geliri yine başrahip tarafından toplanan kutsal bir araziye sahipti.⁵³ Akhamenidler zamanında kentte düzenlenen festivaller, Pontus zamanında da yapılmıştır. Bu kültürel inanış çerçevesinde Tanrı Omanes kültü adına kurban törenleri düzenlenir, tapınaktaki kutsal alanın ortasındaki yükselen küllerin üzerinde hiçbir zaman söndürülmeyen bir ateş yanardı. Zile, Pontus krallarınca bir kentten ziyade, Pers tanrılarının kutsal alanı olarak idare edilirdi. Krallar, tapınağın dinsel işlevine, özerkliğine karışmaz, rahiplere saygı gösterirlerdi. Yani kent, rahip hükümdarların yönetimindeydi.⁵⁴

Cumhuriyet döneminden önce Anadolu’nun batısını, imparatorluk döneminde ise Trakya ve Anadolu’nun doğusunu ele geçirmişlerdir.⁵⁵ Romalı komutan Triarius ile VI.Mithridates, Zile’ye 5 km uzaklıktaki Skotis’te (Altağaç Mevkii) savaşmış ve bu savaşın galibi belli olmamıştır. Mithridates, yöreye yeniden hâkim olmasına rağmen kısa bir süre sonra Romalı General Pompeius Magnus, Mithridates’i yenmiştir. Pompeius, Mithridates’i Kolkhis’e kadar takip etmiş, Mithridates’in ise Romalılara yakalanmaktansa kendini öldürdüğü bilinmektedir.⁵⁶ VI.Mithridates ile savaşın galibi olan Pompeius, Anadolu’da bir takım organizasyon çalışmalarına başlamıştır.⁵⁷ Zelitis sahasının yönetim merkezi olan Zile kentine şehir unvanı vermiş ve çevredeki pek çok kasabayı da buraya dâhil ederek kentler arası ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştır.⁵⁸ VI. Mithridates’ten sonra tahta çıkan Pharnakes, babasının ardından pozisyonunu koruyabilmek adına, vakit geçirmeden Pompeius’a gönderdiği elçiler vasıtasıyla barış talebinde bulundu. Babasının cesedini Pompeius’a gönderdi. Bu davranışı Pompeius tarafından takdir görünce barış teklifi kabul gördü ve Bosphorus kralı olarak atanarak Roma’nın dostu krallar arasına yazıldı. MÖ 49 yılında Jül Caesar ve Pompeius arasında iç savaş patlak verdi. Roma Lejyonlarının bu olayla ilgilenmesinden yararlanmak isteyen Pharnakes zayıf bir direniş ile Kolhis ve Küçük Armenia’yı egemenliği altına aldı. Küçük Armenia kralı Deiotarus, Caesar’ın Asyadaki temsilcisi Domitius Calvinus’tan

⁴⁹ Girgeç, 2008: 5.

⁵⁰ Ful, 2012: 92.

⁵¹ Yalçın, 2010: 62.

⁵² Işık, 2001: 96.

⁵³ Ful, 2012: 93.

⁵⁴ Yanbeyi, 2013: 113 – 115.

⁵⁵ Yalçın, 2010: 67.

⁵⁶ Lafli, Patacı, 2012: 215 - 216.

⁵⁷ Yalçın, 2010: 68.

⁵⁸ Texier, 2002: 169.

yardım talep edince bir küçük bir Roma ordusu bölgeye geldi. MÖ 48 yılında yapılan Nikopolis Savaşı'nda Roma ordusu yenilgiye uğratan Pharnakes yönünü Pontos'a çevirdi. Romalılara karşı yapılan bu güç gösterisinin ardından Pharnakes yeni fethettiği bölgelerdeki isyanları bastırmakla meşgul oldu. Ancak Caesar'ın bölgeye doğru ilerlerken sahip olduğu olağanüstü hız Pharnakes'in dikkatini yeniden Romalıların üzerine çevirmesine neden oldu. Tehlikenin farkına varan Pharnakes ilkin zaman kazanmak amacıyla barış teklifinde bulundu ancak Caesar'ın bölgeye oldukça yaklaşmış olması savaşı kaçınılmaz hale getirdi. Günümüzdeki Zile yakınlarından yapılan kısa savaşın ardından Pharnakes bozguna uğradı ve az sayıda süvarisi ile birlikte kaçmak zorunda kaldı. Pharnakes yardım bulmak ve İskitler ve Sarmatlar'dan asker toplayabilmek için hemen Bosphorus'a geçti. Ancak eski bir valisi olan Asandar birlikleri ile ona saldırdı ve Pharnakes MÖ 47'de vuku bulan çatışma sonucunda ölmüştür.⁵⁹

Sonuç

Eskiçağ Tarihi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Zile, coğrafi konumu itibariyle uzun yıllar boyunca ilgi çeken bir yerleşme olma durumunu korumuştur. Kentin bu stratejik öneminden dolayı Hititler'den Roma İmparatorluğu'na kadar eskiçağda Anadolu topraklarında varlık göstermiş olan devletlerin egemenlik kurmak istedikleri bir bölge olma özelliği taşımış ve bundan dolayı söz konusu devletlerin önemli çekişme alanlarından biri olmuştur.

Eski Hitit döneminde kurulmuş olan Zile'nin coğrafi açıdan sahip olduğu stratejik konumunun yanı sıra önemli bir dini merkez olması da kentin önemini daha da arttırmıştır. Hititlerin çağdaşı olan ve savaşçı özellikleri ile ön plana çıkan Gaşkalar, Zile'ye defalarca saldırı düzenlemişler ve söz konusu kenti ağır tahribata uğratmışlardır. Gaşkalar'ın söz konusu bölgeye seferler düzenlemiş olması da yine bu bölgenin sahip olduğu stratejik ve ticari önemden kaynaklanmaktadır. Zile ve çevresinde Demir Çağı uygarlıklarından Frigler'e ait buluntulara rastlanmış olması da Hititlerden beri geçen yaklaşık bin yıllık süreye rağmen bölgenin sahip olduğu önemi koruduğunu göstermektedir. Söz konusu dönemden sonra bölgenin egemenliğini ellerine geçiren Akhamenidler'in meşhur Kral Yolu'nu bu kentten geçirmeleri kentin önemini arttırmış ve böylelikle kentin sahip olduğu ekonomik potansiyel daha da güçlenmiştir. Ticari bakımdan gelişen Zile'de, böylelikle kültürel çeşitlilik de yaşanmıştır. Akhamenid hâkimiyetinden sonra bölgenin kontrolünü elinde tutan Pontus Krallığı döneminde ise kent, daha çok dini açıdan ön planda olmuş ve cazibesini yitirmemiştir. Bu dönemde söz konusu bölgede, Anadolu topraklarında yayılma politikası yürüten Roma İmparatorluğu ve Pontus Krallığı arasında çetin çekişmeler vuku bulmuştur. Bu çekişmeler sırasında Zile'yi hâkimiyeti altında bulunduran Pontus Kralı VI. Mithridates ile savaş halinde olan Roma İmparatorluğu'nun üstünlük mücadelesi, VI. Mithridates'in oğlu Pharnakes döneminde de devam etmiştir. Pharnakes'in yetersiz kalan direnişi neticesinde Roma İmparatorluğu bölgeye hâkim olmuştur.

⁵⁹ Yılmaz, 2015: 64.

Görüldüğü üzere çeşitli devlet ve imparatorlukların hegemonyası altında kalan Zile, söz konusu tarihi devirlerde ekonomik ve dini açılardan taşımış olduğu kentsel nüfuzunu korumuştur. Anadolu'nun iç kesimleri ile Karadeniz sahilleri arasındaki bağlantı noktalarından biri üzerinde yer alması bölgeyi daha da ilgi çekici kılmıştır. Sahip olduğu bu önemli coğrafi konum kentin bölgeler arası ticaretteki etkinliğini arttırmış ve böylelikle kenti tercih edilir bir statüye yükselterek, devletlerin rekabet alanı haline getirmiştir.

KAYNAKÇA**Antik Kaynaklar**

HERODOTOS, *Historia (Tarih)*, Çev.: Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

STRABON, *Geographika: XII, XIII, XIV*, Çev.: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Telif Eserler

ADATEPE, M. K., 1988. *İ.Ö. II. Binyıl'da Orta Karadeniz Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ALP, S., 1977. "Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında", *Bellekten*, XLI/164, Ankara, ss. 637 - 647.

ALP, S., 2000. *Hitit Çağında Anadolu*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

AKURGAL, E., 2007. *Anadolu Uygarlıkları*, NET Turistik Yayınlar, İzmir.

AKURGAL, E., 2008. *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

ARSLAN, M., 2007. *Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul.

DEMİREL, S., 2013. "Hitit-Kaşka İlişkilerinde Yanıtı Aranılan Bazı Sorular", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, VI/12, Ankara, ss. 193 - 203.

FUL, Ş. D., 2012. "Antik Dönemde Tokat'ta Tapınım Gören Kültler", *Tokat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012)*, C.III, Tokat, ss. 89 - 108.

GİRGEÇ, N., 2008. *Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

IŞIK, A., 2001. *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK, Ankara.

KIYMET, K., 2004. *M.Ö. II. Binde Orta Karadeniz Bölgesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

LAFI, E. – PATACI, S., 2012. "Roma Dönemi'nde Tokat İli'nin Arkeolojisi ve Tarihi: Neocaesarea (Niksar) ve Zela (Zile) Kentleri", *Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012)*, C. I, Tokat, ss. 207 - 224.

SEVİN, V., 1982. "Frigler", *Anadolu Uygarlıkları – Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, C. 2, Görsel Yayınlar, İstanbul.

ÖZÇAĞLAR, A., 1995. "Zile'nin Kuruluşu Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.3, Ankara, ss. 145 - 163.

ÖZGÜÇ, T., 1978. *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Ö., 2012. *Antik Çağdan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi "Pontus"*, Genesis Kitabevi, Ankara.

- PEHLİVAN, M., 1991. “Kaşkaların Eski Anadolu Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, Van, ss. 7 – 10.
- RAMSAY, W. M., 1960. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev.: Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ŞAHİN, M., 2013. “İlk ve Ortaçağlarda Zile”, *History Studies International Journal Of History*, C.V, S.7, Mayıs, ss. 207 - 222.
- TEKİN, M., 2012. “Hititler Dönemi'nde Tokat Ve Çevresi”, *Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012)*, C. I, Tokat, ss. 287 - 312.
- TEXIER, C., 2002. *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çev.: Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, C. III, Ankara.
- TOKAT 1973 İl Yıllığı, Tokat 1973.
- YALÇIN, H., 2010. *Niksar İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- YANBEYİ, T. G., 2013. *Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithridates VI Eupator Dönemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YILDIRIM, R., 2004. *Uygurluk Tarihine Giriş*, Asil Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, O., 2015. “Caesar ve II. Pharnakes'nin Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/11, ss. 61 - 64.
- YİĞİT, T., 2003. “İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü”, *TAD*, C.XXI, S.33, Ankara, ss. 167 - 182.
- YİĞİT, T., 2014. “Anadolu Uygurlıkları”, *Uygurluk Tarihi*, Ed.: İsmail Güven, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss. 85 - 147.

İnternet Kaynakları

Harita 1: <http://zileninharitasi.blogspot.com/>

Resim 1: <http://www.tokatkulturturizm.gov.tr/TR-141157/zile.html>

Harita 1 – Zile Haritası (<http://zileninharitasi.blogspot.com/> Erişim Tarihi: 18.02.2019)

Resim 1 – Zile Kalesi (<http://www.tokatkulturturizm.gov.tr> Erişim Tarihi: 18.02.2019)